

Kaksi Agricolan attribuuttia

Mikael Agricolan Uudessa testamentissa (s. 502) kuuluvat 2. korinttolaiskirjeen 4. luvun viimeiset jakeet seuraavasti: »Sille meiden Waiuan, quin on aijalinen ia keue saattapi ydhen ijancaikisen ia *ilman märettomen waitzeuan* Cunnian, meille iotca ei catzo ninen näkyeisten päle, waan ninen nakymettomein — —.» (= Sillä meidän vaivamme, joka on ajallinen ja keviä, saattaa yhden iankaikkisen — — kunnian meille, jotka emme katso niiden näkyväisten päälle vaan niiden näkymättömäin — —.) Käsittelem seuraavassa *kunnia*-sanana tässä kursivoituja attribuutteja; ne voivat ihmetyttää muitakin kuin minua.

Omituinen on ensinnäkin karitiiviadjektiivia *määrätön* edeltävä sana *ilman*. Sen täytyy olla partikkeli. Merkityksen kannalta se on tarpeeton. Esimerkiksi vuoden 1642 Raamatussa jakeen tämä kohta kuuluu: »Sillä meidän waiwam — — saatta ijancaickisen ja *määrättömän* cunnian — —.» Agricolakaan ei käytä *ilman*-partikkelia karitiiviadjektiivin yhteydessä missään muualla. Sen sijaan hänellä on lähes aina *ilman* nominien abessiivimuotojen edellä, ja melko yleisesti se edeltää myös verbien 3. inf. abessiiveja. Agricolan ainoa *ilman määrätön* voi olla tavallisempien *ilman määrättä* tai *ilman määräämättä* -tyyppien aiheuttama, ja tuskinpa se ilman niitä olisikaan syntynyt.

Kyseessä ei kuitenkaan ole Agricolan erikoisuus ja vielä vähemmän pelkkä

lapsus calami, sillä vastaavanlaisia tapauksia on myös Agricolan ajan käsikirjoituksissa. Westhin tekstin ja Upsalan koodeksin (B 28) käsikirjatekstissä on sairaan luona käynnin kaavassa eräessä kohdassa *ilmanlausumattoman*. Siteeraan Westhin tekstiä: »sinä olet Isä, ia olet nin palijon minulle hyuä osottanut, ia andanut, monen *ilmanlausumattoman* hyuän töidhen cansa, olet sinä andanut päle paista, että sinä olet minun racasna pitänyt» (Setälä — Wiklund 1893: 59, 61). Huomattakoon sanojen yhteenkirjoitus. Ortografisia eroja lukuun ottamatta B 28:n käännös on lähes sama. Ruotsinkielisessä lähtötekstissä vastaava kohta kuuluu: »Tu äst Fadhren, och haffuer så mykit gott bewijst migh, Medh *otaligha* monga welgerningar haffuer tu låtit på skijna, at tu haffuer haffit migh käär» (HB 1541 C3v). Agricolan Käsikirjan suomennos (s. 31) poikkeaa käsikirjoituksina säilyneistä versioista: »ia nin palio hyue olet minulle osottanut, ia andanut *epeluguisilla* hyuille töille merkite, ettes olet minua racastanut.» Ruotsin »andra *otaligha* monga» (esim. HB 1541 D1r) saattaa saada Westhin ja Upsalan koodekseissakin vastineekseen *epålughun* (näin mm. Setälä — Wiklund 1893: 65), ja esimerkiksi kummankin kasteaavassa (Setälä — Wiklund 1893: 15) on »*lausumattoman* hywydhes techden». Ruotsin *otalig*-sanaa vastaa siis 1540-luvun suomennoksissa sekä *epälu kuinen*, *lausumaton* että *ilmanlausumaton*. — Westhin tekstissä on kahdesti *ilman sanomatoin*, Sieluin vahvistos -jakson

Havaintoja

lauseessa »hen ombi caickiualthias totinē *ilmāsanomatoin* armolinē ia laupias» (Setälä — Wiklund 1893: 144), ja messutekstissä (ibid. s. 167): »Jumala hänen swrē *ilmā sanomattomā* armonss tächdē».

Myös Upsalan evankeliumikirjan katkelmassa on kerran *ilman*-partikkelin vahvistama karitiiviadjektiivi: »Sentächden pithäkömmä möe möss päsiäist, eij sine wanhasa happomuxes, eij sine pahwden ia koirwdhen happomuxes. Mutta sine pwchtaudhen ia tottuwdhen *ilmainhappomattomasa* taichijnasa» (Penttilä 1943: 107). Agricola on kääntänyt tämän 1. korinttolaiskirjeen 5. luvun 8. jakeen loppuosan seuraavasti: »— — Waan sijnä Puchtaudhen ia Totudhen *happamattomas* Taikinasa.»

Kun vanhoissa käsikirjoituksissa, erityisesti Westhin tekstissä, on paljon ruotsinmukaisuuksia, on ajateltavissa, että suomentaja on pyrkinyt *ilman*-sanalla korvaamaan ruotsin *o*-prefiksin. Yhdyssanojen *ilmanhappamaton*, *-lausumaton*, *-sanomaton* (vrt. VKS I) *ilman*-osaa voikin verrata *epä*-prefiksiin. Adjektiivi *epäkelvoton* kuuluu sekä murteiden että vanhan kirjasuomen leksikkoon, *epäonnistumaton* ja *-suopumaton* vain murteiden (ks. Hakanen 1973: 170). VKS antaa näytteitä mm. Agricolan, Finnon, Sorolaisen ja Rajaleniuksen kielestä. Substantiivina *epätyytymättömyys* on käyttänyt Ganander (VKS).

Sekä Agricolan tekstissä että hänestä riippumattomissa käsikirjoituksissa esiintyy *ilman* + karitiiviadjektiivi. Lie nee aiheellista uskoa tämän harvinaisen rakennetyypin kuuluneen kieleen. Sen faktisuutta tukevat myös esiintymät kansanrunojen kielessä: »Halki jouhen halkasewi / Weitsellä kärettömällä, / *Ilman tutkamettomalla*, / Munan solmuhun wetäwi» (Kalevala 1835 3:40); »Viegämä sepäm pajaha, / *Ilman ikkunattomaha*, / Aivin on ovettomaha» (SKVR I: 591); »Vestän muamolle maijjaa, / Emolle elotuppaa, / *Ilman ikkunattomaa* / Ja *ilman ovettomaa*» (SKVR V 1: 13); »Tuonne vaivat jo valitan, / — — / Lapin on lakieh muahan, / *ilman* on *papit-*

tomahan, / *ilman ristimättömähän*» (SKVR VII 4: 1749).

Kansanrunoissa *ilman*-partikkeli edeltää usein myös abessiivimuotoja, sekä nominien että verbien, ja tietenkin nominien partitiivimuotoja. Karitiiviadjektiiveihin ja abessiiveihin yhtyessään *ilman*-partikkeli on ylimääräinen; kyseessä on kahden ilmaisukeinon kontaminaatio. Sen syntyä on ainakin vanhassa kirjasuomessa edistänyt tehokkaan sanomisen tarve. Vanhan kirjasuomen harvinaisia *ilman* + karitiiviadjektiivi tai yleisiä *ilman* + abessiivi -esiintymiä ei ole syytä pitää käänöslainoina, mutta käänöskielessä ovat ruotsin *utan*, saksan *ohne* ja latinan *sine* -prepositiot tietenkin osasyynä abessiivimuotojen yhteydessä esiintyvän *ilman*-sanana yleisyyteen. Karitiiviadjektiivina edeltävän *ilman*-partikkelin käytössä on siten ainakin välillisesti vierasta vaikutusta.

Seuraavaksi yritän selittää Agricola-sitaatin *kunnia*-sanana toista attribuuttia, sanaa *waitzeua*. Siinä ei ole ortografista virhettä, vaikka sanan outous ensin johtaakin sellaista epäilemään. Käsittääkseni sanan ääntöasu on <vaaitseva> (<vaai⁹⁹eva>) ja kyseessä on *vaa(k)ita* : *vaa(k)itsen* -verbin aktiivin 1. partisippi. Verbi esiintyy Agricolan teksteissä kahdesti. Toisessa kohdassa sillä on konkreettisen punnitsemisen merkitys: »Nin ette Kymmenē Waimo pite ydhes Wgnisa heiden Leipens leipoman, ia teiden leipen pite wichtille *wloswagittaman* (Messu 126; 3. Moos. 26:26).

Agricola tuntee samanmerkityksisen *vaa'ata* : *vaakaan* -verbinkin: »He pudhistauat Culda Sekiste, ia Hopian wichtille *waacauat* (Veisut 494; Jes. 46:6). — Adjektiivina *vaaka(a)va* Agricola ei käytä. *Vaakava*-adjektiivista on tietoja Murrearkiston kokoelmissa. Se tunnetaan — ilmeisesti harvinaisena — lounaismurteiden pohjoisryhmässä (Laitila, Tl. Karjala, Vehmaa) ja Nakkilassa, asu *vaakavas* Tl. Lapissa. Merkitykseksi on ilmoitettu 'painava, raskas'. Lönnrotin sanakirjassa *waakawa*-sanana selityksenä on 'vigtig, tung, maktpåliggande' ja adverbina *vaa-*

kawasti yhtenä vastineena 'med eftertryck'. Murteiden *vaakava* lienee nominikantainen (*vaaka*) *va*-johdos; toisen tavun vokaalin lyheneminen tuottaisi kyllä saman asun myös *vaa'ata*-verbin aktiivin 1. partisiipista. Jos *vaakava* olisi partisiippi, sen voisi hyvin rinnastaa Agricolan *vaaitsevaan*. Tietoja 'merkittävää, painavaa' tarkoittavasta *vaaitseva*-adjektiivista en ole löytänyt muualta kuin Agricolan tekstistä. Hän korvaa siteeramassani jakeessa tällä sanalla ruotsin *viktig*-sanana, mikä paljastuu Kustaa Vaasan raamatusta. Jae 2. Kor. 4:17 on siinä seuraavassa asussa: »Ty vår bedröffelse (then doch timeligh och lett är) födher j oss een ewigh, och offuer alla måtto *wightigh* herlighheet, wij som — —.» Agricola käyttää joskus ruotsin *vikt*-substantiivista suomalaistunutta *vihti*-sanaa (esim. Veisut 682: »ne wäret Waaghat ia falskit *Wictit*»), mutta ei kuitenkaan muodosta siitä adjektiivia (esim. *vihtillinen* tai *vihtinen*). Ruotsin *wightigh herlighheet* on silti ollut ilmeisenä mallina hänen suomennokselleen *vaaitseva kunnia*. Aktiivin 1. partisiipin esiintyminen tässä funktiossa on hiukan outo, mutta Agricolalla on kyllä muita samantapaisia, esim. Psalmtarissa »*callistapa* Seine» (Ps. 62:4), Messussa »*ele* Sokian eteen *louckastapa* pane» (3. Moos. 19:14), Ilmestyskirjassa »*lepitzepaistaua* Clasi» (21:21).

SILVA KIURU

LÄHTEET

- Mikael Agricolan teokset I–III. Faksimilepainos. Porvoo 1931.
 Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholmis, Anno 1642. (Näköispainos. Porvoo 1971.)
- HAKANEN, AIMO 1973: Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä. SKST 311. Forssa.
 HB 1541 = Een Handbook, ther vthi Döpelsen och annat meer Christeligha förhandlas. Vpsala 1541.
 Kalewala 1835 = LÖNNROT, ELIAS Kalewala taikka Wanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinosista ajoista. SKST 1. (Faksimilepainos 1929. Hki.)
 KKTK = Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Hki.
 Kustaa Vaasan Raamattu = Biblia: Thet är all then Helgha Scrifft på Swensko. Uppsala 1540–1541. (Facsimileupplaga. Malmö 1960.)
 LÖNNROT, ELIAS Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja. (Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos. Porvoo 1958.)
 Murrearkisto. KKTK.
 PENTTILÄ, AARNI 1943: Upsalan suomenkielisen (1500-luvulta polveutuvan) evankeliumikirjan katkelma. Suomi 101. Hki.
 SETÄLÄ, E. N. — WIKLUND, K. B. 1893: Suomen kielen muistomerkkejä I. Hki.
 SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
 SKVR = Suomen kansan vanhat runot.
 SKVR I = Vienan läänin runot. I. Kalevala-aineiset kertovaiset runot. Julk. A. R. NIEMI. SKST 121. Hki 1908.
 SKVR V 1 = Itä- ja Pohjois-Inkerin runot. 1. Kertovaiset runot. Julk. VÄINÖ SALMINEN. SKST 141: 1. Hki 1929.
 SKVR VII 4 = Raja- ja Pohjois-Karjalan runot. 4. Tautiloitsut. Julk. KAARLE KROHN ja V. ALAVA. SKST 143: IV. Hki 1933.
 Vanhan kirjasuomen sanakirjan koelmat. KKTK.
 VKS = Vanhan kirjasuomen sanakirja. I. Toim. LAHJA-IRENE HELLEMAA, ANJA JUSSILA, ESKO KOIVUSALO, RIITTA PALKKI. KKTK:n julkaisuja 33. Hki 1985.